

Синиша Симић

Митрополија загребачко-љубљанска

Загреб

Хрватска

e-mail: sinisa_simic@msn.com

АЛ-КИНДИЈЕВА ПРИРОДНА ТЕОЛОГИЈА

Апстракт: У овом раду приказашу основне ставове Ал-Киндијеве филозофије. Циљеви рада су упознавање с ликом и делом Ал-Киндија, који није посебно познат нашој стручној публици, и покушај да кроз приказивање најважнијих момената у његовој филозофији увидимо однос између филозофије и теологије у исламској традицији тог доба. Иако је тврдио да истине филозофије и теологије не могу бити контрадикторне и да је задатак филозофије да пружи доказ за Божје постојање, ипак је, како мислим, остало нејасно да ли је Ал-Кинди филозоф или исламски теолог. Ово ће нам бити јасније кад у раду прикажем Ал-Киндијев аргумент против вечности света. Према томе, мој фокус овде неће бити на анализи аргументације, односно на вредности и исправности аргумената. Рад ће бити кратак синтетички преглед Ал-Киндијеве мисли.

Кључне речи: Ал-Кинди, келам, вечност света, Бог, природна теологија

Увод

У раду ћу приказати основне теме у филозофији Ал-Киндија (EbuYūsufYaqūbībnIshaqal-Kindīca. 800-870 СЕ или 795-866). У развијању аргумента који је познат као *келам* и уопште у оквиру космолошког аргумента за постојање Бога могу се пратити три фазе. Прва фаза тиче се доказивања коначности света; друга даје аргументацију о постојању узрока света, а трећа доказује да је тај узрок Бог. Овде ће највише бити речи о првој фази и то код Ал-Киндија. Видећемо да се Ал-Киндијево одређење филозофије, односно његова природна теологија може назвати и аналитичка теологија. У прилогу овоме је Ал-Киндијево настојање да се аналитичким путем, по узору на математичке науке, дође до аподиктичког доказа за постојање Бога. Међутим, иако су Ал-Киндијеви следбеници одбацили његово учење, ипак се морамо сагласити да његова анализа појмова попут времена, вечности, једног, итд. представља почетак средњовековне филозофије унутар исламске традиције. Из тог разлога он је вредан пажње.

Ал-Кинди је био арапског порекла (зато је и назван „филозоф Арабљана“). Живео је у времену када су се преводила дела филозофа: Аристотела, Плотина, Прокла и других. Утицај поменутих филозофа је пресудан за Ал-Киндијеву филозофију. Пре него што изложим Ал-Киндијеву филозофију, приказашу основна схватања која су имала утицај на формирање његове мисли.

Аристотел и Јован Филопон

Аристотел је заслужан за анализу питања о појму бесконачности. Он заступа став да је свет вечан. То значи да је бесконачан у прошлости и бесконачан у будућности (aparterpost и aparteante). Аргументе у прилог оваквом свом закључку излаже у неколико дела, као што су *Физика*, *Метафизика*, *О небу*, *О настајању и нестајању*. Ови аргументи се базирају на разматрању различитих питања, као што су природа материје, природа времена, појам могућности, природа кретања, просторна коначност света, итд. Овде излажем укратко два његова аргумента, а то су: аргумент заснован на природи материје и аргумент заснован на природи кретања.

Што се првог аргумента тиче, почећу од античког аксиома: *ex nihilo ni hilfit*, дакле: из ничега не настаје ништа. Будући да је аксиом и да не подлеже провери истинитости, постаје нам јасно и очекивано да су антички мислиоци сматрали да је материја вечна пошто се свет као уређена целина састоји од материје. Следећи пример илуструје на шта тачно мислим.

Ако је моје постојање једна позитивна чињеница, онда она узрок свог постојања дугује нечем другом, примера ради егзистенцији мојих родитеља, а моји родитељи дугују своје постојање својим родитељима, итд. На овај начин добијамо један узрочно-последични низ односа који се простира у бесконачност. Из овога произлази да је незамисливо да нешто постоји, а да му не претходи нешто друго што постоји и узрочно делује на њега. Контрадикторно би било рећи да ја постојим, а да моји родитељи не постоје и да никад нису постојали.

Имплицитна претпоставка која стоји иза оваквог анализирања постојања јесте да је материја супстрат сваког бића из чега следи да све што постоји настаје (састоји се) од нечега, а не од ничега. Ако се све што постоји састоји од материје, онда и сама материја (а тиме и свет) мора бити вечна, јер ако није вечна, морала би настати ни из чега, што је управо супротно од онога што Аристотел заступа *ex nihilo nihil fit*. Овакав закључак о природи материје један је од услова за општију и ширу аргументацију о тези да је свет у целини вечан. О овој теми Аристотел заступа две тезе: да је свет вечан и да је немогућа актуална бесконачност. Шта тачно значи када кажемо да није могућа актуална бесконачност? Чини ми се да ову Аристотелову идеју, која на први поглед делује као да противречи његовој првој идеји (идеји о вечности света), треба разумети у односу на његов појам потенцијалности. Свет је потенцијално бесконачан у смислу да постоји потенцијално много форми и сврха које могу да се актуализују. У стварности, те исте ствари су у конкретним формама и нису бесконачне. Ако на овај начин разумемо Аристотелову тезу о немогућности актуалне бесконачности, онда ми изгледа да је можемо прихватити заједно с његовом тезом о вечности света, а да не упаднемо у замку противречних тврдњи.

Ипак, поједини критичари попут Јована Филопона сматрали су поменуте Аристотелове тезе о вечности света и немогућности актуалне бесконачности инконзистентним¹. Управо је Филопонов аргумент да свет није вечан него је створен ни из чега највише утицао на Ал-Киндија. Основне три Филопонове претпоставке, које имају циљ да укажу на недоследности Аристотелове филозофије су: 1. Ако постојање нечега захтева постојање нечег другог, онда прва ствар неће настати без постојања друге ствари; 2. бесконачан број не може постојати у стварности нити се може прећи у бројању, нити се може повећати и 3. Нешто не може настати ако његово постојање захтева претходно постојање бесконачног броја других ствари, које се појављују једна ван друге.² Ову

¹ Видети: Philoponus 2014, 59–75 и Simplicius 1882, 7–35

² Philoponus 2014, 73

Филопонову мисао да је концепција временски бесконачног универзума немогућа преузео је Ал-Кинди.

Што се тиче Аристотеловог аргумента који је заснован на природи кретања, он каже: „Будући да све што се креће мора се покретати од нечега, нека је нешто које се креће у месту покретано од онога што је и само у кретању, и затим нека је то покретано од чега другог, које се само креће, те то од другог и увек тако, онда мора постојати неки први покретач, и не може се ићи у бесконачно”³.

Битно је нагласити да је Аристотелово разумевање појма и значења кретања знатно шире од нашег данашњег. Заправо, код Аристотела кретање има значење промене у најширем смислу. Само кретање, посматрано код Аристотела у односу на категорију места (као промене места), односно локално кретање, одговарало би нашем данашњем уобичајеном схватању кретања. Тома Аквински је у делу *Summa Theologica*⁴ понудио своје разумевање Аристотеловог појма кретања. По Томиној интерпретацији, изгледало би да када кажемо да се нешто креће, ми под тим подразумевамо да је оно и скуп карактеристика које тренутно има, али и скуп карактеристика које ће имати. Односно, у исто време је и оно што је сад и оно што још није, то јест што ће бити. Значи, вода која се греје и која је тренутно достигла 45 степени је заправо врућа, јер ако настави да се греје, она ће достићи и степен кључања. Према томе, кретање је схваћено као модус у коме будућност припада садашњости, односно кретање је тренутно одсуство онога што ће бити.

Аргумент заснован на природи кретања⁵ одговара на питање које Аристотел поставља на почетку VIII књиге *Физике*: да ли је кретање настало и да ли ће некада нестати? Као што је претходно речено, кретање је актуализација онога што има способност кретања, односно онога што се може кретати. Пошто је чињеница да постоји кретање, онда постоје и ствари које могу да се крећу.

Ако би се прихватила хипотеза да свет настаје и почиње да се креће, онда би и настајање било нека врста кретања, па би апсолутном првом кретању претходило кретање настајања, што је противречно. Ако прихватимо другу претпоставку: свет је био у вечном стању мировања пре почетка кретања, онда, као што кретање има узрок, тако исто и стање мировања мора имати узрок. У том случају би узроковање стања мировања било нека врста кретања, које би претходило апсолутном првом кретању, и опет бисмо дошли до противречности. Из обе тезе којима се тврди да постоји апсолутно прво кретање долази се до противречности. Према томе, не постоји апсолутно прво кретање. Кретање је, дакле, вечно. Пошто је кретање вечно а и материја је вечна, онда је и свет вечан, односно, није настао.

Филопон у својој критици говори оно што ће касније рећи и Ал-Кинди, али и што ће у сличној форми бити понављано кроз целокупну средњовековну филозофију: „Претпоставимо да се сфере не крећу истом брзином... Претпоставимо, такође, да кретање неба нема почетак. Онда Сатурн мора да пређе бесконачан број кружних путања, Јупитер близу три пута више, док би број кружења Сунца био тридесет пута већи... Има ли ишта апсурдније ако оно бесконачно не може бити пређено чак ниједном, да се нуди десет хиљада пута бесконачно, или чак бесконачно пута бесконачно? Дакле, нужно је да окретање неба мора имати почетак свог постојања, и да претходно није постојало”⁶.

Наставак ове Филопонове мисли да свет није вечан и да је он морао бити створен у неком моменту у прошлости може се наћи у Ал-Киндијевој филозофији.

³ Аристотел 2006, 50

⁴ Видети: Aquinas 1920, I, q2, a3

⁵ Видети: Аристотел 2006, 16–19

⁶ Ginnis and Reisman 2007, 20–21

Ал-Кинди – О Првој филозофији

Ал-Киндијево дело *О првој филозофији* представља његово најважније и најобимније дело, од којег је сачуван само први део. Садржи две расправе: о порицању вечности света, и расправу која укључује доказивање Божјег постојања. Ал-Кинди најпре прави увод у филозофију, потом износи аргументе против вечности света и напоследку говори о „једном” то јест – о Богу, чија су начела оваплоћена у *Курану*.

Ал-Кинди на више места истиче да је главни посао филозофије потрага за истином. Филозофију (по узору на античке филозофе) одређује као љубав према мудрости, потом као тежњу за сличношћу с Богом у складу с човековим могућностима, као науку над наукама и мудрост над мудростима, као спознају самог себе, и као припрему за смрт.⁷ По Ал-Киндијевим речима, филозофија је „знање ствари, и то онако какве су оне по својој истинској природи; филозофија се бави оним што је универзално”.⁸ Под универзалним Ал-Кинди подразумева праву природу ствари коју назива суштином. Суштина се добија када се дефиницијом одреде род, врста и специфична разлика под коју ствар потпада. Суштина ствари је садржана у њеном роду.⁹ Универзалије не постоје реално. Суштине се сазнају разумом, док конкретне ствари и бића перцепцијом. Овде се увиђа одређена хијерархија по којој, да би се спознале секундарне суштине, прво се морају спознати примарне. Математика представља једини пут сазнања примарних суштина, односно, она је услов да се ствари сазнају онакве какве јесу у својој истинској природи. Треба нагласити да Ал-Кинди није направио јасну разлику између примарних и секундарних суштина. За њега су суштине и универзалија индивидуална ствар као што је душа, док математички ентитети то нису. Тако математички ентитети представљају границу између две врсте бића: „сензибилног и нематеријалног”.¹⁰

Ал-Кинди даље тврди да је филозофија дужна да пружи доказ за Божје постојање и његову једност онолико колико човек може да схвати, јер „човеков интелект никада не може у потпуности да разуме божанску филозофију”.¹¹ Из овога се јасно види да је Ал-Кинди сматрао теологију и филозофију неодојивим областима. По овоме је остао познат као први исламски мислилац који је истицао да је конфликт између филозофије и теологије заправо фиктиван јер су то два оруђа за постизање истих циљева, обе се баве Божијим постојањем и његовом једношћу.¹² Значи, филозофија и метафизика као њена главна област бави се сазнањем оног првог узрока који представља узрок сваке истине, а то је како Ал-Кинди мисли Бог.¹³ Процес сазнања би требало да почне најпре изучавањем математичких наука и њихових ентитета који су апстраховани из перцепције. Након тога се може прећи на спознају Бога, али само ако филозофија изгради метод по узору на аналитички метод математике. Овај однос филозофије и математике треба истаћи као централну дилему Ал-Киндијевог дела *О првој филозофији*. Сматрао је математику за филозофску дисциплину на којој се заснива структура филозофије, док се логика бави исказивањем истина које су откривене у филозофији, и теоријским наукама опште.¹⁴ Из Ал-Киндијеве филозофије коју ћу у наставку изложити видећемо да је он од

⁷ Mahmut 2002, 27

⁸ Al-Kindī 1974, 78

⁹ Al-Kindī 1974, 81

¹⁰ Atiye 1994, 43

¹¹ Saghir 1955, 64

¹² Више о овоме и уједно о тврдњи да је Ал-Кинди био први филозоф у арапско-исламској цивилизацији може се видети у: Fakhry, 2004, I

¹³ Al-Kindī 1974, 56

¹⁴ Al-Kindī 1974, 57

математике преузео две основне парадигме: аксиоматски начин доказивања и чувени *reductio ad absurdum*. Комбинујући ове две парадигме Ал-Кинди је покушао да изгради метафизику која ће пружити рационалан доказ за Божје постојање. На почетку, као што је случај и у математици, метафизика се мора заснивати на неким аксиоматским принципима. Ал-Кинди сматра да су ти принципи следећи:

1. Сва тела од којих ниједно није веће од другог су једнака.
2. Једнаке ствари су оне чије су димензије између њихових граница исте, и актуално и потенцијално.
3. Оно што је коначно – није бесконачно.
4. Када је било које од тела увећано додавањем другог тела, оно постаје веће од њега и веће него што је било пре него што му је то тело додато.
5. Када су било која два тела коначне величине здружена, онда је и тело које од њих настаје коначне величине, а то мора бити случај за било коју величину и за све што поседује величину.
6. Од било које две хомогене ствари, оном мањом мери се њена величина или њен део.¹⁵

Ових шест принципа (аксиома) за Ал-Киндија представљају основу и полазиште за свако доказивање. Сами као такви нису подложни доказивању. На овим принципима се базира спознаја тела као нечег коначног. Односно, Ал-Кинди жели показати да тело не може бити актуално бесконачно. О коначности тела доказивање изгледа овако: Претпоставимо да постоји бесконачно тело. Уколико одузмемо један део од тог бесконачног тела, оно што нам остане је коначно или бесконачно. Ако кажемо да је коначно, онда кад вратимо део који смо узели добићемо опет коначно тело, јер то следи из принципа 5. Тело је, дакле, пре узимања дела било бесконачно, а након враћања дела коначно; онда је то тело и коначно и бесконачно, што је противречност. Ако кажемо да је оно што остане након одузимања дела бесконачно, какво ће онда бити тело кад вратимо узети део; веће него што је било пре враћања или једнако? Ако је веће, онда долазимо до новог проблема, а то је већа и мања бесконачност. Имајући у виду шести принцип рећи ћемо да је мања бесконачност једнака делу веће бесконачности. Сада погледајмо други принцип и на основу њега закључујемо да мања бесконачност мора имати границе. Ако тело има границе, онда је оно коначно; дакле, мања бесконачност је коначна, што је противречно трећем принципу. Значи, ниједна бесконачност није већа од друге.¹⁶ Ако кажемо да је тело исто након враћања узетог дела, онда то противречи принципу 4. Пошто противречне ствари не могу да постоје, онда не постоји бесконачно тело.

На тај начин се Ал-Кинди супротставља Аристотеловом схватању да је свет вечан у материјалном смислу. С обзиром на то да је време трајање света, онда је и време коначно. Према томе, тело, кретање и време постоје заједно.¹⁷ Идеја је да ако кажемо за нешто да је бесконачно, онда то није могуће прећи. Овде треба напоменути да је

---

¹⁵ Al-Kindī 1974, 67–73

¹⁶ Ginnis and Reisman 2007, 19–20

¹⁷ Ginnis and Reisman 2007, 21

централно у Ал-Киндијевом начину закључивања да постоји временски след каузалних секвенци где није могућ бесконачан временски регрес, јер у супротном, тренутни догађаји никада не би били могући. Ово представља доказ да је свет настао у једном моменту, што је прво полазиште Ал-Киндијеве метафизике којим се одмиче од Аристотелове науке. Поред тога, разлика од Аристотела је и полазиште да је Бог и ефицијентни узрок, а не само финални. Бог постаје евидентан као ефицијентни узрок након увида да мора постојати неки узрок за коегзистенцију једног и мноштва у сензибилним стварима. Сада је задатак метафизике да понуди доказ за Божје постојање. Треба приметити да се ово доказивање разликује од каснијих доказивања Бога која су базирана на нужности његове егзистенције. Ал-Киндијева аргументација се заснива на аналитичком приступу доказивања Бога, односно његове апсолутне једности. Доказивање, као што сам изнад изложио, мора бити по узору на математику. Закључивање се изводи путем силогизма којим се долази до оних истина које се не могу спознати перцепцијом или индукцијом. Ал-Киндијев аргумент полази од горе изнетог доказа да свет није вечан, и креће се ка развијању мисли да је свет створен *ex nihilo*. Целокупан Ал-Киндијев доказ се може сумирати овако:

1. Постоји шест по себи евидентних принципа (аксиома).
2. Свет има почетак у времену.
  - Време је коначно јер: не може постојати актуално бесконачан квантитет, време је квантитативно, према томе, вечно време не може постојати. И даље, ако је време бесконачно, пре било којег одређеног тренутка у времену требало је проћи бесконачан број тренутака. Али бесконачан број није нешто што може проћи. Према томе, дати тренутак се не може десити – што је апсурдно.
  - Свет не може постојати без времена јер: време представља меру, односно трајање кретања. Свет не може постојати без кретања – ако је свет био у стању вечног мировања пре него је покренут, не би никада ни могао бити покренут.
  - Према томе, свет мора имати почетак у времену.
3. Свет не може бити узроком сопственог постојања.
  - Из ничега не може само по себи настати нешто.
  - Ништа не може бити узрок само себи. Да би нешто узроковало само себе, морало би бити нешто друго него што јесте, а то је апсурдно.
4. Мноштво у свету мора бити узроковано, а узрок мноштва мора бити једно.
5. Узрок мноштва у свету је и узрок самог света, а то је истински Једно. Једно је, дакле, узрок сваког јединства и настајања.¹⁸

Као што видимо, Ал-Кинди, након што је прихватио да актуално постојеће тело не може бити бесконачно, не може узроковати само себе и не може бити једно – закључује да је Божја егзистенција аналитички евидентна кроз наведени процес доказивања. Ал-

---

18 Lane, Craig 1980, 56

Киндијева филозофија представља својеврсну синтезу Аристотеловог учења о узрочности, Филопонове тезе да свет има почетак у времену и Платиновог наука о Једном. Скуп ових учења спојен је по узору на математички начин и послужио је да понуди аподиктички доказ о Богу и односу Бога и света.

Закључак

Из реченог видимо да кроз цело дело *О првој филозофији* Ал-Кинди настоји да покаже да истине филозофије и теологије не могу бити контрадикторне и да је основна сврха филозофије да пружи доказ за Божју егзистенцију. Притом, доказ мора бити спроведен по узору на математику. Због овог специфичног приступа можемо рећи да Ал-Киндијева филозофија (метафизика) представља својеврсну аналитичку теологију, односно, како сам је назвао у наслову, природну теологију. Да је то тако јасно видимо и на основу заједничког циља који (свакако у средњовековљу) имају филозофија и религија уопште, а то је спознаја Бога (логичким путем, кроз опажање спољашњег света) као највишег узрока свих ствари. Иако су следбеници Ал-Киндија одбацили његов филозофски систем, ипак остаје чињеница да је Ал-Кинди зачетник филозофске традиције у исламској цивилизацији, због чега је (како сам нагласио и у уводу) вредан пажње. Надам се да ће овај кратки приказ бити мотивација истраживачима филозофије у арапској традицији за неку темељнију анализу Ал-Киндијеве мисли.

Литература

- Admason, Peter (2007) *Great Medieval Philosophy*. Oxford: Oxford University Press
Al-Kindī, (1974) *On first Philosophy*. Translated by Alfred Ivry. New York: University of New York Press
Аристотел, (2006) *Физика*. Предео Слободан Благојевић. Београд: Paideia
Atiye, N. George (1994) *Al-Kindi, the Philosopher of the Arabs*. New Delhi: Kitab Bhavan
Ginnis, Jon and David Reisman (2007) *Classical Arabic Philosophy: An anthology of Sources*. Indianapolis: Hackett Publishing Company
Kaya, Mahmut (2002) *Al Kindī - Felsefi Risaleler*. Istanbul: Klasik
Philoponus (2014) *Against Aristotle on the Eternity of the World*. Translated by Christian Wildberg. London: Duckworth
Saghir, Hasan (1955) *Al-Kindī as a Thinker, Islamic Culture*. Hyderabad: Deccan
Simplicius (1882) *In Aristotelis Physicorum commentaria*. Ed. Herman Diels. Berlin: Georg Reimer
Fakhry, Majid (1994) *Philosophy, Dogma and Impact of Greek Thought in Islam*. Great Britain: Variorum
Fakhry, Majid (2004) *A History of Islamic Philosophy*. New York: Columbia University Press
Craig, Lane William (1980) *The Cosmological Argument from Platoto Leibniz*. London: Macmillan Press

Siniša Simić

AL-KINDI'S NATURAL THEOLOGY

In this paper, the author presents the basic views of Al-Kindi's philosophy. The aim of the paper is to introduce the character and work of Al-Kindi, who is not particularly known to our wider professional public and to underline the relationship between philosophy and theology in the Islamic tradition of that era by presenting the highlights of his philosophy. Although Al-Kindi claimed that the truths of philosophy and theology can not be contradictory and that the task of philosophy is to provide evidence of God's existence, the author believes it remains unclear whether Al-Kindi is a philosopher or an Islamic theologian. This should be clarified by the author's presentation of Al-Kindi's argument against the eternity of the world. Therefore, the focus of this paper is not the analysis of argumentation, the value or correctness of arguments. The paper is a brief synthetic review of Al-Kindi's thought.